

Jung Károly

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI MÓRINGLEVELEK
A VAJDASÁGI LEVÉLTÁRBÓL

*Tárkány Szűcs Ernő
(1921—1984) emlékének*

Az egyre inkább gazdagodó és kutatási területeit tekintve bővülő jugoszláviai magyar néprajzkutatás napjainkban már nem csupán közzétett népdalgyűjtéseket, szokásleírásokat, meseanyagot tud felmutatni. Kiszélesedésének, elmélyülésének bizonyítékai azok a tanulmányok és önálló, monografikus igényű kiadványok, amelyek az áttekintés, elemzés, esetenként az összegezés szándékával készültek.¹ Néprajzkutatásunk eljutott már addig, hogy a recens anyag közzététele és elemzése mellett immáron a diakronikus folklórananyag számbavételére is gondolhat; ezt mutatják azok a kiadványok és dolgozatok, amelyek — ha egyelőre még nem is nagy számban — már megjelentek vagy készülöben vannak. A történeti folklórananyag felkutatása természetesen lassú, időigényes vállalkozás, s az anyagi lehetőségek mellett a rendelkezésre álló képzett kutatók száma is meghatározza az ilyen fajta munkát. A jugoszláviai magyar sajtó régebbi időszakaiban közzétett írások, szövegközlések, más műfajú szövegekben lappangó folklór adatok összegyűjtése mai és jövőbeni feladatunk. Mivel azonban sajtótörténetünk kutatása folyamatban van, így már ma is tudomásunk van számos két háború közötti vagy ennél régebbi felhasználható folklóradatról.²

A diakronikus folklóradatok régebbi rétegének lelőhelyei azonban nem a múlt sajtójának lapjain, hanem a levéltárak iratkötegeiben rejlenek; folklórunk feltételezett régebbi történeti adatait tehát a levéltárakban kell keresnünk. Hogy ez mennyire nem kilátástalan vállalkozás, azt már most igazolni tudjuk; már eddig is birtokában van néprajzkutatásunk olyan adatoknak, amelyek alkalmasak arra, hogy elmélyítsék ismereteinket szűkebb hazánk népismeretei múltjában. A levéltári kutatásokat tehát a kezdeti biztató eredmények után folytatnunk kell, mert minden bizonytalansággal további adatok előbukkanására van kilátásunk. Elsősorban persze a központi intézmény, a karlócai Vajdasági Levéltár fondjai látszanak vonzónak, de sorra kell vennünk városi történelmi levéltárainkat is, mert sejthető, hogy itt is eredményre lehet számítani. Az effajta vállalkozáshoz jó kiindulópontot jelentenek azok a levéltári kalauzok, amelyek

a Vajdasági Levéltár kiadásában megjelentek,³ továbbá egy áttekintő kiadvány tartományunk levéltárainak anyagáról.⁴

A levéltári fondokban rejlő, folklorisztikai tekintetben is kamatoztatható leírások jó alapot jelentenek ahhoz, hogy néphagyományunk kontinuitásáról elgondolkozzunk, hogy a recens adatokat esetenként egy-két századdal korábbi feljegyzésekkel vessük egybe. Közismert például, hogy a jugoszláviai magyarság hagyományörző közösségeiben napjainkban is igen jó anyag gyűjthető a boszorkányhiedelmekkel kapcsolatban. Azt is tudjuk, hogy területünkről ez ideig egyetlen boszorkányper került publikálásra.⁵ Bár a mai boszorkányhit és a több mint két évszázaddal ezelőtt lefolytatott boszorkányperek között kockázatos dolog összefüggést keresni, mégis igazoltnak látszik az a feltevés, hogy levéltárainkban eddig ismeretlen iratok lappanghatnak a boszorkányüldözéssel kapcsolatban. Az eddigi kutatások néhány ilyen iratot már felszínre is hoztak.⁶

Mivel a levéltári anyagban az egykori közigazgatás hivatalainak irathagyatéka is nagy mennyiségben megőrződött, arra is gondolnunk kell, hogy külön figyeljük a népi jogszokásokkal kapcsolatos írásos emlékeket. Ez annál is inkább fontos feladatunk, mivel a folklórnak ez a területe eddig elkerülte kutatóink figyelmét. Minden bizonnyal fontos és hasznos lenne összegyűjtenünk XVIII—XIX. századi testamentumainkat, hagyatéki leltárainkat, a céhes étellel kapcsolatos iratokat: szabályzatokat, árjegyzékeket stb. Ezeknek az adatoknak fényében lenne aztán alkalmunk betekinteni a népelet mindennapjaiba, mintegy kirajzolódhatna előttünk — legalábbis több vonatkozásában — az adott korszak valósága, vagyis az a kontextus, amelyben a népszokások, népi hiedelmek, népi jogszokások megvalósultak. A magunk területéről itt még kevés példát sorolhatunk fel, mivel az ilyen fajta (pontosabban: ilyen szempontú!) kutatások éppen hogy csak megkezdődtek.⁷

Az eddig elmondottakat alkalmunk van alátámasztani néhány szerény adattal, mintegy azt illusztrálandó, hogy a levéltárakban meglelt és szóra bírt iratok igen sokat mondhatnak a ma embere számára is, hisz ha nem is napjainkig, de legalább a tegnapig összekapcsolnak bennünket azzal a korról (korokkal), melyekben elődeink éltek ezen a tájon. Olyan fogalmak, szavak, olyan gondolkodásmód bomlik ki ezekből a szövegekből, amelyek nagyszüleinek számára még ismerősen csengtek. Jelen dolgozatunkban néhány ilyen levéltári adatot szándékozunk bemutatni és kommentálni.

Az itt közlésre kerülő három irat a népi jogszokások irodalmában házasságlevél, házassági kontraktus, móringlevél néven ismeretes.⁸ Ennek a kérdésnek a szakszerű kutatása igen későn indult meg a magyar folklorisztikában; Tagányi Károly századeleji kezdeményezése és problémafölvetése⁹ után évtizedek teltek el, míg a kutatás kellő figyelemmel fordult az efféle iratok felé. Néhány elszórt publikáció után csak a hatvanas évek elején indult meg a házassági szerződések nagyobb számban való közzététele, s ez elsősorban Mándoki László érdeme.¹⁰ Ő volt az

egyébként, aki először tekintette át a házassági szerződések (móringlevelek) irodalmát, s kimutatta, hogy mórington és mórिंगolásón a magyar nyelvterület más-más részein nem mindig azonos fogalmat értettek.¹¹ Mándoki László után a magyar népi jogszokáskutatás alapvető monográfiájának megalkotója, Tárkány Szűcs Ernő foglalta össze a kérdést.¹² Kimutatta, hogy a mórिंगolás egészen Werbőczy István *Tripartitum*áig visszavezethető, ahol hitbérként nyert megfogalmazást a szokás.¹³ Érdekes módon a *Hármaskönyv*ben megfogalmazott rendelkezések nem vonatkoztak a parasztság esetleges mórिंगolási gyakorlatára, s voltaképpen a XVIII. századtól kezdődően bukkannak fel a móringlevelek igen nagy számban. Ez arra vall, hogy a hitbérből a szokásjogi gyakorlat által alakult ki a mórिंग, amit egyébként az is bizonyít, hogy az eddig ismeretes móringlevelek (házassági szerződések) óriási többsége ebből a századból, illetőleg a XIX. századból ismeretes.¹⁴

A mórिंगolás mibenlétének általános kérdéseire itt nem kívánunk kitérni, mivel az egyrészt Mándoki Lászlónál, másrészt Tárkány Szűcs Ernő említett összefoglalásában megtalálható. Az alábbiakban inkább az itt következő móringlevelek tartalmi és szokásjogi vonatkozásait kívánjuk szemügyre venni, mintegy azt vizsgálándó, hogy ezek a szövegek hogy illenek bele a magyar nyelvterület általános mórिंगolási gyakorlatába, s jelentenek-e valami újat is ahhoz képest. Figyelemre méltó egyébként az az adat, amely Mándoki Lászlónál és Tárkány Szűcs Ernőnél is olvasható, amely szerint a történelmi Bács—Bodrog megyében kifejezetten magas fokúnak számított a mórिंगolás szokása az országos átlaghoz viszonyítva.¹⁵ Eddigi ismereteink szerint erről a területről nem kerültek közlésre móringlevelek, s a magunk kutatása is azt bizonyítja, hogy a karlócai Vajdasági Levéltárban a Bács—Bodrog megyei levéltári anyagban (a XVIII. századról és a XIX. század elejéről van szó) a regeszták mindössze három ilyen iratot jeleznek. Ez persze nem jelent cáfolatot, s minden bizonnyal tovább kell kutatni az ilyen szövegek után, bár az is elgondolkodtató, hogy a kutatások szerint a házasságkötések számához képest a móringlevelek számára országos átlagban nem haladta meg a tíz százalékot.¹⁶ Mivel a Mándoki László által közzétett több száz móringlevél református felekezetű lakosság körében került megszóvegezésre, elképzelhető, hogy nálunk is utána kellene nézni református közösségeinkben az esetleg fönmaradt ilyen hagyatéknak. Ez azonban a jövő feladata.

Három móringlevelünk közül feljegyzési idejét tekintve a legkorábbi a XVIII. század derekáról való. Szövege a következő:

1. Móringlevél

„Alábbis meg ért Neszmér Magdolna N: Neszmér Istvány mostanságh Cameralis Tisztarto hajadony Leánya, adom tudtáro mindeneknek az kiknek illik ez Levelem rendivel, és vallom: Hogy minek utánna

Isten Eő. Sz: Főlsége tertczése és az Anyya Szent Egy háznak rendelése Szerint Nemzetes Gombos Antal Iffiu engemet el jegyezvén maga Házas Társának elvett volna hozzám valo igaz hiv szeretetit, annyira meg mutatta. Légyan maga Szaant jó akarattyából ezer Rhenensis forintokat Titulo Dotalis nem különben egisz Javának fele részét, nekem ki adta Dotalis obligatoria, vagy is Contractualis Levelinek tenora szerént eörökössen jure absoluto engette, én is ara való nézve tekintetben vévén tudnyí illik fönt említett kedves jegyesemnek Gombos Antal Uramnak olyátin generositását Drága kedves Szöleimnek consen sussával most nevezett Uramnak telles hatalmat adok amint meg is engettem el tökitett jó Szánt akaratombul, hogy ha ennékem előbb halálom törtények, mintsem többször említett kedves jegyesemnek azomban semmi Gyermekeink nem maradnának ol Conditioval az én Atyái, és Anyai Ingo, és Ingatlan Jozságbul a proportione Condivisionalium fratrum, et sororum, majorum részemre essendő jussomban, nem különben ttlo (itt egy olvashatatlan átjavított szó következik, fölötte mai írással ceruzás bejegyzés: nászajándék, J. K. megjegyzése) hozhatok, mind azokban succendálhassan s: aval teczése szerént disponálhassan, amind is engedem, fogadom, és Vallom. Mellynek nagyobb el hitelére, és annak kit illet jövendőbéli securitássára ittend Coramisált böcsületes Szemillek előtt adtam ezen Nevem subscriptiojával és Kedves Uram Atyam Pötcsetyível meg erősített Contractualis, és respective Cessionalis Levelet. Actum in Possessione Kula die 2 = a Mensis Aprílis A° 1758. Nesmér Istvány mp., Nesmér Magdolna mp. Coram me: Ioanne Carolo Csupor, Nicolao Baranyai, Andrea Borsnyák.”¹⁷

A levél végéről elhagytuk a tanúk hosszú, latinul fogalmazott címét és rangját. Szövegünk nyelvi tekintetben igen összetett, s tükrözi korának latinizmusokkal, valamint latin szövegrészekkel terhes fogalmazási gyakorlatát. Ennek ellenére kikövetkeztethető belőle az a szokásjogi gyakorlat, amelyet vele írásba foglaltak. Ennek lényege az alábbi.

Iratunk nem egyszerű möringlevél, hanem minden jel szerint ellenmóring, más fogalmazásban: kontrahitbér.¹⁸ Sajnos, nem ismerjük azt a „contractualis levelet”, amelynek párjaként megszületett, ennek ellenére azonban az itt közöltnek alapján megállapítható a nem ismert iratnak tartalma és rendelkezései. Ez az irat tehát példája annak a kölcsönöségnek, amely a möringlevelek írásakor esetenként megnyilvánult: a menyasszony is möringolt a vőlegény javára. Úgy látszik azonban, hogy az ellenmóringok között is külön helyen álló katramóringok közé kell sorolnunk iratunkat, mivel egyrészt szokatlanul nagy összeget, ezer rajnai forintot möringolt a vőlegény, ami jóval meghaladja az irodalomban emlegetett legnagyobb összeget,¹⁹ másrészt pedig javainak fele részét „eörökössen jure absoluto”. Az eredeti möringlevél hiányában sajnos nem tudjuk, hogy milyen feltételekhez kötötte az aláíró vőlegény ezeket a jogokat. A közölt szöveg második felének, tehát a voltaképpeni ellenmóringnak ismeretében azonban ez feltételezhető. Az ellenmóring potenciálisan akkor helyezi a vőlegényt az aláíró menyasszony teljes leendő

jussának és nászajándékának birtokába, ha a leendő férj megözvegyülne és a felesége után gyermeke nem maradna.²⁰ Az iratot maga a menyasszony, annak apja, valamint igen magas rangú közigazgatási tisztségviselők látták el aláírásukkal és pecsétjükkel.

Első szövegünk tehát társadalmilag magas fokon álló szerződő felek között írt kontraktuális levelet mutat be, amely jogszokáson alapul, s szerepel benne, legalábbis a kontramóring szövegében, az esetleges magtalanságra való utalás. Ezt azért emeljük ki, mivel ez a „conditio” nem föltétlenül része a móringleveleknek, miként a második szöveg is mutatja.

2. Móringlevél

„Én alább meg irtt ezen Levelem rendiben adom tudtára mindeneknek az kiknek illik, hogy minek utánna Istennek eő Szent Fölséghe rendelésébül N: és vitezlő Csejtei Antal Uram T: N: Bács Vármegyének fő Tabla Biraja, Josepha névő Hajadon Leányát meg szeretvén magamnak örökös Hütves Tarsomnak el jedszettem volna, kívánván jövendőbbéli subsistentiajarul is gondolkodnom, efféle Punctmokra obligaltam légyen magamat, ugy mint.

1=mo Ha Isten eő Szent Fölséghe rendelésébül ez árnyék világbul ki szolitatnék tehát méglen nevemet viselli, mindennemü Ingó és ingatlan Jozságom szabad Dispositioja alat légyen.

2=do Ha pedighlen sorsat megvaltoztatna tehat két Ezer Rhrenen Forintokat magának (:mellyeket mostanság ezen Levelem által obligalok:) Titulo Dotis minden nemő Ingo és ingatlan jozságombul exseindalhat, mellynek nagyobb erejére adom ezen Obligatorialis Levelemet saját kezem subscriptiojaval és pötsétjével erősítvén. Signatum Rasztina 9= a July 1764. Hersching Joseph mp. Coram me Emerico Bésán. stb.”²¹

A szöveg végéről elhagytuk azt a latin záradékot, amelyben felelős tisztségviselők igazolják 1771-ben a másolat hitelét, mivel másolatról van szó. Ennek a móringlevélnak a pontjait minden valószínűség szerint az eljegyzett hajadon magas társadalmi rangja indokolta, s nem tudjuk meg belőle, hogy a vőlegény milyen rangú volt. A móríngolt összeg azonban mindenképpen magas társadalmi rangra utal. Ez a kontraktus egyébként sem születendő gyerekek, sem pedig magtalanság esetére nem tartalmaz megszorítást. A vagyon megtartásának feltétele az özvegy feleség számára a név viselése, ha azonban változtat sorsán, tehát újra férjhez megy, akkor csupán a móríng (hitbér) illeti meg. Ez azonban ugyancsak szép összeg, az előzőben említett summa kétszerese, s majdnem négyszerese a Tárkány Szűcs Ernő által kikövetkeztetett legnagyobb összegnek.²²

Végül vegyük szemügyre harmadik mórínglevelünket, amely sok tekintetben különbözik az előző kettőtől.

3. Móringlevél

„Házasság Contractus. Máí alább irt napon, és Esztendőben bötsületes Pokász Imre Özvegy Csismadia Mesterember egy részről, más részről pedig bötsületes, Muntsik Trézsi hajadon Leányzó mint Meny Asszony között erre meghivott Bizonyságoknak jelenlétekben be következő Contractus vagy is Kötés végeztetett; ugymind:

1=ör A nevezett felek a Papi özve adatatásig egymással valo gyürü váltás által a Sz: Házasságra magokat el jegyezték; mellyre

2=or Pokász Imre Özvegy Ember Muntsik Trézsinék általa el jegyzett Meny Asszonyának ha Istenben nyugodott első Hítves társátul el maradott három nevetlen Árva Gyermekeinek nem Mostoha, hanem mind édes Anyai gondviselése, és tartása lészen Nékie fél vagy egy esztendőre történendő halála után is Ötven forintokat hiv Szolgálattyáért Moringul ki adatni ígerte, és ajánlya; ugy

3=or Emléttet Pokász Imre Özvegy ember általa el jegyzet második léendő Hitves Társának Trézsinék egy kétt vagy három, és több Esztendők el folyása alatt valo véle Törvényes élése után Gyermekeket hozna és mutatna történendő holta után az tőle el maradando Vagyonynyából egy Gyermekek részt nékie ki adatni ajánlván ígerte, és kötelezte.

Mellynek nagyobb erejére, és meg másithatatlan meg tartása végett ezen az egyező Feleknek, és arra meg hivott Bizonyságoknak alá írásával meg erősítettett Házasság Kötés adatott ki. Költ Bezdánban Sz: András havának 18=ik Napján 805. Pokász Imre Özvegy Csismadia Mester, Muntsik Trézsi Meny Asszony. Jelenletünkben: Zubánovits György Biro, Csáki Miklós Cassir, Bagyon András Csismadia Mester, Muntsik Márton Takás Mester meg hivott Bizonyságok. Általam Kobetus Mihály Varos Jegyzője.”²³

Első megállapításunk az lehet, hogy ez a szöveg már a deákosságtól szabadulni törekvő XIX. század jegyében fogant, ugyanakkor pedig a benne móringlevél összeg is jóval elmarad az előbbi kettőben olvashatótól. Ez egyébként nem is meglepő, mivel ez a házassági kontraktus kisvárosi mesteremberek körében került megszövegezésre. (Egyébként mindkettő írástudatlan volt, mert a városi jegyző által írt nevük mellé csak keresztet tudtak rajzolni.) Alapvető eltérés az is, hogy itt családos özvegyember móringlevél hajadon leány számára. Ebből az utóbbi megállapításunkból válnak világossá azok a feltételek is, amelyek a kontraktus második és harmadik pontjában olvashatók. A második pontban az özvegy csismadiamester ötven forintot köt ki móringlevél leendő második felesége számára, amennyiben gyermekeinek anyai gondviselője lesz. A harmadik pontban pedig arra az esetre rendelkezik, hogyha több esztendő után halálozna el, s az új házasságból gyermek is maradna utána. Itt már nem móringlevélről van szó, hanem örökösödésről, ekkor ugyanis az özvegy felesége gyermekét, a többi gyerekhez hasonlóan, egy gyermek rész illetné meg.

A közölt három szöveg és előzetes kommentárjaink után lássuk azt is,

hogy milyen általánosabb következtetések vonhatók le belőlük, továbbá azt is, hogy a jugoszláviai magyarság eddig leírt népszokásvilágában megvannak-e a nyomai a móringsolásnak és a móringleveleknek.

Mindhárom szövegünk tartalmazza a móringsolásnak azt a sajátosságát, hogy megkötésére még a két szerződő fél jegyessége alatt került sor. Bár leveleink más-más társadalmi rétegek körében kerültek aláírásra, s voltaképpen mindegyik más-más típusát képviseli a móringsolási gyakorlatnak, mindháromban hajadon leány az egyik aláíró fél. Ez a két egybehangzó körülmény — hogy mindhárom esetben hajadon leány az egyik aláíró a jegyesség ideje alatt — arra vall, hogy alapjában véve mindhárom móringlevelünk a *Hármaskönyv* meghatározása jegyében került megszövegezésre. Ez a Werbőczy István által törvényerőre emelt szokás pedig kimondja, hogy a hitbér „nem egyéb, mint amit a feleségnek szüzsége vesztéseért és elhálásáért a férj javaiból adnak.”²⁴ Ezt a körülményt azért kell hangsúlyozni, mert a móringsolási gyakorlat özvegyasszony esetében is rendelkezik, akkor azonban a mórings összege a hajadont megilletőnél lényegesen kevesebb.²⁵

A második aláíró (illetőleg: szerződő) fél családi állapota nem azonos a három szövegben. Az első levélben ifjú jegyesről van szó, a második ezt nem részletezi, a harmadikban viszont „bötsületes özvegy csizmadiamester” kerül említésre. Ez a harmadik eset azért érdekes, mert ennek az iratnak a harmadik pontjában gondoskodás történik a második házasságból születő esetleges gyerekekről is.

Mindhárom móringlevélben pénzt móringsolnak a vőlegények. Az első két esetben igen nagy összeget — ezer, illetve kétezer rajnai forintot —, a harmadikban pedig ötven forintot. Ez nyilvánvalóan az aláírók vagyoni helyzetével magyarázható. A második és a harmadik móringlevél kifejezett módon a jegyes, a későbbi feleség anyagi biztonságáról gondoskodik a férj esetleges elhunytja esetére. Ebben a kettőben nincs szó arról, hogy a leendő feleség móringsolt-e valamit arra az esetre, ha a házasság során ő halálozna el előbb mint férje. Ilyen példa viszont az első levél, amelyről megállapítottuk, hogy az ellenmóringsok sorába tartozik, s ennek is a katramórings néven emlegetett sajátos alcsoportjához sorolható. Ebben viszont az a kikötés olvasható, hogy a feleség javait, tehát a reá eső jussot és a nászajándékot akkor élvezheti az esetleg megözvegyült férj saját akarata és belátása szerint, ha a házasságból gyerek nem születik. Az elmondottakból látható, hogy bár mindössze három szöveggel rendelkezünk ez ideig, ez a három szöveg azonban igen jól illusztrálja a kor — a XVIII. század dereka, második fele, valamint a XIX. század eleje — móringsolási gyakorlatának egyes aspektusait. Ugyanakkor arra is példa, hogy szemléltesse a móringsolási gyakorlat más-más társadalmi rétegben való megjelenését, valamint a móringsolt javak értéke közötti eltéréseket.

Mint dolgozatunk elején említettük, a móringsolás irodalma szerint ez a jogszokás Bács—Bodrog megyében nagy elterjedtségnek örvendett. Magunk azonban Bellosics Bálint hivatkozott adatán kívül más forrást ez-

zel kapcsolatban nem találtunk.²⁶ Felmerülhet azonban a kérdés, hogy az irodalom által elterjedtnek tartott jogszokásnak megvannak-e napjainkban, esetleg a közelmúltban a nyomai a lakodalmi szokások leírásiban. Sajnos, ilyen irányú kutatásaink sem tudtak sok adatot felmutatni. Az emberélet fordulójának gombosi népszokásairól írott könyvünkben adatokat sorakoztattunk fel annak illusztrálására, hogy a móríng és a mórínglevél az idős adatközlők emlékezetében még megvan, írott mórínglevelet azonban nem sikerült ez ideig találnunk a faluban.²⁷ Amit a móríngolás gyakorlatával kapcsolatban a jugoszláviai magyarság néprajzkutatása írásban megörökített, az említett könyv jegyzeteiben jeleztük.²⁸ Ami a gombosi adatközlőknek mórínggal kapcsolatos visszaemlékezéseit és megfogalmazásait illeti, azok írott példák hiányában elég keveset mondanak a kutatás számára. Csupán az emlékezet által megőrzött adatok ezek, amelyek a móríngolás gyakorlatát illetően jó adatnak számítanak, ám nem pótolhatják magukat az írott szövegeket. Mindebből az a tanulság, hogy — a jelek szerint — érdemes területünkön kutatni, mert remélni lehet további mórínglevelek felbukkanását.

Egyébként a móríng szó etimológiája és maga a móríngolás gyakorlata is elgondolkodtató egyrészt az összehasonlító népi jogszokáskutatás, másrészt pedig egy magyar (és másutt is ismert) lakodalmi szokáselem eredetének szempontjából. A magyar lakodalmi szokások körében egykor gyakorolt hajnali mosdatás kérdését taglalva azt volt módunkban megállapítani, hogy ez a szokáselem minden bizonnyal az egykoron gyakorolt jus primae noctis elhalványulását és megszűnését követő másodlagos fejlemény, amelynek során az újasszony megmosdatja a legfontosabb lakodalmi tisztségviselők arcát, megtörli, majd ezért a szolgálatáért pénzt, esetenként értékes ajándékot kap.²⁹ Mindez hajnalban történik, a menyasszonyfektetést követően. Mindezt azért foglaltuk itt össze vázlatosan, mert úgy véljük, hogy az elmondottaknak köze lehet ahhoz a Morgengabe néven ismert reggeli ajándékhoz, amelynek nyomait a középkori német jogban mutatta ki a tudománytörténet. Itt arról az ajándékról van szó, amelyet „egykor a férj a házasság megkötését követő reggelen feleségének adott”.³⁰ Bár ismereteink szerint eléggé nem kutatott kérdésről van szó, mégis elképzelhető egyfajta fejlődési ív, amely a jus primae noctis eszközlésétől a móríngolás gyakorlatáig mutat. Úgy véljük, hogy ez a fejlődési ív — jelenlegi ismereteink szerint — így rajzolható fel:

1. A házasságkötés rítusának része volt a menyasszony szüzességének elvétele, amelyet az adott közösség jogszokásainak megfelelően az arra jogosult férfi(ak) eszközölt(ek). A kérdést Westermarck érintette, s magunk is utaltunk rá a nem is olyan távoli balkáni adatok alapján.³¹ Az első éjszaka elhálása után, tehát reggel, az újasszonyt ezért ajándék illette meg. A szüzesség elvesztése tehát reggeli ajándékkal járt.

2. A jus primae noctis elhalványulásával és megszűnésével az első éjszaka elhálásának joga már nem illette meg a lakodalmi férfi tisztségviselő(ke)t, az újasszonynak járó reggeli ajándék intézménye azonban

tovább élt. A szexuális kommunikáció helyébe lépett a purifikatív funkciójúnak is tekinthető reggeli mosdatás, amely kezdetben azokra irányult, akik elvesztették a menyasszonnyal való házasságra való jogukat, tehát a férfiakra, később azonban — ahogy a szokás egyre inkább elhalványult — a lakodalom minden résztvevőjére. Az új asszony továbbra is megkapta az őt illető reggeli ajándékot.³²

3. A *jus primae noctis* eszközlésének megszűnésével a szükség elvesztéséért járó díjat az újdonsült férj adta az újasszonynak: erre példa a középkori német jog Morgengabe néven ismert intézménye, amiből a magyar szokásjog kutatói a magyar móríng szót és szokását eredeztetik.³³ Tehát itt is reggeli ajándékról van szó, amelyet a férj a házasság megkötését követő reggelen (az elhálás után) adott újdonsült feleségének.

4. A középkori magyar jogszokások rögzítése során Werbőczy István foglalta írásba azt az elvet, amely szerint a hitbér nem egyéb, mint az az összeg, amit a feleségnek szüzessége elvesztéséért és az elhálásáért a férj javaiból adtak.³⁴ Az elhálás pedig része volt, helyenként még a közelmúltban is része volt a lakodalmi szertartásnak, s hajnalban szokták eszközölni. A szüzesség elvesztéséért járó javak vagy pénz tehát a szokás feltételezett fejlődése során már nem kapcsolódott az elhálást (tehát a deflorálást) követő reggelhez, mint a középkori német Morgengabe esetében.

5. A mához legközelebb eső fejlődési szakasza a *jus primae noctis*-ből eredeztetett elhálásnak és újasszony-jutalmazásnak a móríngolási gyakorlat tekinthető, amelynek során még a jegyesség ideje alatt írásba foglalták azt az összeget vagy javakat, amelyeket a majdani újasszony kap szüzessége elvesztéséért, tehát a házasság elhálásáért.³⁵ Bár a szüzesség elvesztésének már szinte nincs említése az ismeretes mórínglevelekben, közvetett utalások kétségtelenné teszik, hogy alapjában véve a feltételezett fejlődési ív záró szakaszáról van szó.

Úgy találjuk, hogy a magyar móríngolási gyakorlat és a móríng szó Morgengabe-ből való eredeztetése a fenti kiegészítő adatokkal és feltételezett fejlődési átmenetekkel válik sok tekintetben érthetőbbé, az viszont egészen más kérdés, hogy a móríngolási gyakorlat XVIII. századi felvirágzásával és széles körben való elterjedésével hogy fejlődött tovább, hogy alakultak ki sajátos táji formái és értelmezései. S minden bizonynyal a szinkrétizmussal magyarázható, hogy például a magyar lakodalmi hagyományban a XIX. század végén még nyomokban kimutatható a lakodalmi hajnali mosdatás, ugyanakkor viszont ezzel párhuzamosan a móríngolás gyakorlata is él, bár — mint a kutatás kimutatta — az egyszerűbb néprétegek körében főleg a XVIII. század derekától adatolható szinte a XX. század közepéig. S az is nyilvánvaló, hogy a Balkánon, ahol nincs tudomásunk a móríngolás gyakorlatáról, a hajnali mosdatás szokása a XX. században is elterjedtnek számít, sőt a lakodalmi szokásrend archaikus elemeinek vizsgálata arra is rámutatott, hogy a kutatásnak a *jus primae noctis* hagyományaival is számolnia kell a századelőn ennek a területnek egyes részein.³⁶ A társadalmi fejlődés és a

tradicionális népelet akkulturációjának foka határozhatta meg tehát, hogy az előbbieken felállított fejlődési ív melyik átmenete realizálódott az írásos rögzítés és néprajzi feldolgozás idézett szakaszaiban.

Úgy látszik tehát, hogy a móríngolási gyakorlat és a móringlevelek kérdése egyaránt fontos része a népi jogszokások kutatásának, valamint a lakodalmi szokásrend kutatásának is. Ha a fentiek során kifejtett hipotézisünk igazolható, akkor voltaképpen arról lehet beszélni, hogy a móríngolás már csupán elnevezésében, illetve elnevezésének eredetében őrizte meg azokat a hagyományokat, amelyek egykor a lakodalmi rítushoz, illetve annak egyik lényegi mozzanatához, az elháláshoz, valamint az újasszonyt szüzessége elvesztéséért megillető ajándékhoz kötik. Mindenképpen igaza van tehát Tárkány Szűcs Ernőnek, amikor azt írta, hogy „a szokás (a móríngolás — J. K.) és az elnevezés eredete, története még alapos feldolgozásra vár.”³⁷ Minden bizonnyal akkor remélhet majd a kutatás kézzelfogható eredményeket, ha elkészül egy összehasonlító európai népi szokásjogi monográfia, s a lakodalmi szokások is megnyugtató módon kerülnek komparatív feldolgozásra.

Jegyzetek

- ¹ Vö. A jugoszláviai magyar néprajzkutatás válogatott irodalma. In: JUNG Károly szerk. 1983. 339—344.
- ² Vö. KOSA László 1972. U. a. In: JUNG Károly szerk. 1983. 21—40.
- ³ Ez ideig az alábbi kalauzok megjelenéséről van tudomásunk: Történelmi Levéltár, Szabadka (1970), Zenta (1972), Sremska Mitrovica (1972), Pancsova (1973), Kikinda (1974), Karlóca (1977), Zrenjanin (1979) és Újvidék (1980). A kutatásaink szempontjából fontos zombori Történelmi Levéltár kalauza még nem jelent meg.
- ⁴ Vö. Arhivski fondovi i zbirke u arhivama i arhivskim odeljenjima u SFRJ. (A kiadvány magyarul is jegyzett címe: A Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány levéltári fondjainak és gyűjteményeinek jegyzéke.) Beograd, 1977. Ebben a kiadványban az előző jegyzetben emlegetett városok történelmi levéltárainak áttekintő bemutatása mellett szerepel még Zombor és Fehértemplom megfelelő levéltárainak bemutatása is.
- ⁵ SCHRAM Ferenc 1982. 115—121. Tudomásunk van továbbá annak a levelezésnek egyes darabjairól, amelyet Zombor város tanácsa folytatott a királyi kancelláriával bebörtönzött és elítélésre váró boszorkányok ügyében. Vö. KOMÁROMY Andor szerk. 1910. 667—668.
- ⁶ SCHRAM Ferenc által közzétett perirat főszereplőjének, a boszorkánysággal vádolt Gyurkicsinné Szibinkának tevékenységével és kihallgatásával kapcsolatban már további két irat közlésre és értelmezésre vár.
- ⁷ Ilyen szempontból figyelemre méltó: PENAVIN Olga szerk. 1973. HEGEDŰS Antal szerk. 1984. A testamentumok vizsgálata szempontjából példamutató mű: TÁRKÁNY SZŰCS Ernő 1961. Persze olyan kiadványok is elképzelhetők lennének, amelyek nem elsősorban a nép-

- élet vizsgálatát tartják szem előtt, de annak szempontjából is használhatók lennének. Ilyenek például: HAJDÚ Mihály 1981. és HAJDÚ Mihály 1983.
- ⁸ Vö. MÁNDOKI László 1961. 125—132., TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1979., TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 144—150. U. a. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 357—366.
- ⁹ Vö. TAGÁNYI Károly 1919. 29.
- ¹⁰ MÁNDOKI László 1961., MÁNDOKI László 1965., MÁNDOKI László 1972.
- ¹¹ MÁNDOKI László 1961. 125—129.
- ¹² Vö. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 357—366.
- ¹³ TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 357.
- ¹⁴ Vö. WERBÓCZY István 1894. 129., valamint TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 145.
- ¹⁵ Vö. MÁNDOKI László 1961. 128., TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 145., u. a. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 359. E hivatkozások forrása: BELLOSICS Bálint é. n. 337., ahol az alábbiak olvashatók: „Az özvegyek kölcsönösen készpénzzel móríngolnak. Ha az asszony előbb hal meg, akkor a férj a móríngot nem tartozik kiadni még az asszony hozzátartozóinak sem.”
- ¹⁶ Vö. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 146.
- ¹⁷ Jelzete: Vajdasági Levéltár, Karlóca (Arhiv Vojvodina, Sremski Karlovci) BBŽ 1758/96.
- ¹⁸ Vö. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 146.
- ¹⁹ „A pénz összege — vidékenként és vagyoni viszonyoktól függően is — 4—600 forint között mozgott; sok helyen vigyáztak arra, hogy az összeg páros számból álljon.” TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 146.
- ²⁰ Vö. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 146—147.
- ²¹ Jelzete: Vajdasági Levéltár, Karlóca BBŽ 1771/1065—7.
- ²² Lásd a 19. jegyzet adatait.
- ²³ Vajdasági Levéltár, Karlóca BBŽ 1805. XI. 18. Jelzet nélkül. Ezt az adatot dr. HEGEDŰS Antalnak köszönöm.
- ²⁴ WERBÓCZY István 1894. 129.
- ²⁵ Vö. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 144. 102. jegyzet.
- ²⁶ Lásd a 15. jegyzet adatait.
- ²⁷ JUNG Károly 1978. 85—87.
- ²⁸ Vö. JUNG Károly 1978. 242. 51. jegyzet.
- ²⁹ Vö. JUNG Károly 1982.
- ³⁰ TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 145. 103. jegyzet. A jogtörténeti mű, amelyre hivatkozik, ezt mondja: „A nőnek ajándékot átnyújtani a menyegzői éjt követő reggelen (Morgengabe) szüzességének mintegy jutalmául (pretium virginitalis) a középkor előrehaladtával kivételes jogszokás lesz, mellyel leginkább Németországban és Portugáliában (cámara cerrada) találkozhatni, de itt is leginkább csak a főuri osztályhoz tartozóknál. Rendszerint a reggeli ajándék beleolvad a férj részéről a nőt megillető *dos*-ba . . . , mely mindinkább az özvegyi ellátás . . . rendeltetésével bír.” HAJNIK Imre 1896⁴.323.
- ³¹ Vö. WESTERMARCK, Edward 1910. 53—57, és JUNG Károly, 1982. 500. és az ott hivatkozott irodalom.
- ³² A kérdést tanulmányban érintettük: JUNG Károly 1982.

- ³³ Lásd a 30. jegyzet adatait.
- ³⁴ WERBÓCZY István 1894. 129.
- ³⁵ Vö. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 144.
- ³⁶ Erre utalnak azok a tanulmányok, amelyek a lakodalmi szokásrend archaikus elemeit vizsgálták a Jugoszláv Folklorista Egyesületek Szövetségének XII. kongresszusán, 1965-ben. Ezek a tanulmányok a kongresszus Munkálataiban (Ljubljana, 1968) olvashatók. Ezek közül néhányra magunk is hivatkoztunk tanulmányunkban. Vö. JUNG Károly 1982. 500. Ezzel szemben meglepő, hogy a jugoszláv népek szexuális vendégbarátsággal kapcsolatos hagyományait áttekintő monográfia a *jus primae noctis* kérdéséről nem emlékezik meg. Vö. JELIĆ, Ilija M. 1931.
- ³⁷ TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1980. 145. 103. jegyzet. Halála előtti egyik utolsó tanulmányában Tárkány Szűcs Ernő újra kitért a mőring kérdésére, s az összehasonlító jogszokáskutatást szorgalmazva lexikonba illő tömörséggel újra összefoglalta az ezzel kapcsolatos legfontosabb adatokat. Vö. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1984. 224—225.

Irodalom

BELLOSICS Bálint

é. n. Bács—Bodrog vármegye népe. Magyarok. In: Borovszky Samu szerk. Bács—Bodrog vármegye I. Budapest, 320—354.

HAJDU Mihály

1981 Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII—XIX. századi Orosházáról. Magyar csoportnyelvi dolgozatok 7. Budapest.

1983 Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII—XIX. századi Békésről. Magyar csoportnyelvi dolgozatok 15. Budapest.

HAJNIK Imre

1896⁴ Egyetemes európai jogtörténet. Középkor. Budapest.

HEGEDŰS Antal szerk.

1984 Bácskai és bánati jobbgylevelek (1676—1848). Újvidék.

JELIĆ, Ilija M.

1931 Tragovi gostinske oblube kod našeg naroda. Biblioteka za pravne i društvene nauke 26. Beograd.

JUNG Károly

1978 Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. Újvidék.

1982 A hajnali mosdatás kérdéséhez. Adatok egy lakodalmi rítus betiltásához és összehasonlító vizsgálatához. Híd XLVI. 486—504.

JUNG Károly szerk.

1983 Jugoszláviai magyar folklór. Értekezések, monográfiák 3. Újvidék.

KOMÁROMY Andor szerk.

1910 Magyarországi boszkorkányperek oklevéltára. Budapest.

KÓSA László

1972 Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. (Néprajzi és településtörténeti áttekintés) HITK IV. 11—12., 5—23.

MÁNDOKI László

1961 A siklósi reformátusok házassági szerződésai. Néprajzi Közlemények VL. 1. 125—237.

- 1965 A mohácsi reformátusok házassági szerződésai. (1790—1827). A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1964. Pécs. 187—191.
- 1972 A kölkedi reformátusok házassági kapcsolatai és házassági szerződésai. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1971. Pécs. 279—285.
- PENAVIN Olga szerk.
1973 Szlavóniai hétköznapiak. Hagyományaink 5. Újvidék.
- SCHRAM Ferenc
1982 Magyarországi boszkorkányperek 1529—1768. III. Budapest.
- TÁRKÁNY SZÜCS Ernő
1961 Vásárhelyi testamentumok. Budapest.
1979 Hitbér. Magyar Néprajzi Lexikon 2. Budapest.
1980 A kézfogóval összefüggő jogi népszokások. Népi Kultúra — Népi Társadalom XI—XII. Budapest. 119—154.
1981 Magyar jogi népszokások. Budapest.
1984 Jogi népszokások hazánk területén. Békési Élet XIX. Békéscsaba. 219—227.
- WERBŐCZY István
1894 Hármaskönyv (Ford. KOLOSTORI Sándor és ÓVARI Kelemen). Budapest.
- WESTERMARCK, Edward
1910 Az emberi házasság története. Budapest.

Rezime

Bračni ugovori iz arhiva SAP Vojvodine (Bač—Bodroška županija kraj XVIII. i početak XIX. veka)

U svom radu Autor objavljuje tri bračna ugovora iz arhivskog fonda Bač—Bodroške županije iz zbirke Arhiva SAP Vojvodine u Sremskim Karlovcima. Ovi su spisi nastali u drugoj polovini XVIII. i početkom XIX. veka i relevantni su iz aspekta pravnih narodnih običaja u Mađara. Rad daje kratak pregled problematike u stručnoj literaturi i razmatra pravnoobičajnu praksu koja je rezultirala ove ugovore. Analizom samih tekstova dolazi do zaključka, da sticajem okolnosti svaki od ovih bračnih ugovora ostvaruje jednu od mogućih varijanti ove vrste ugovora. Samu praksu sklapanja bračnih ugovora dovodi u vezu sa polivačinom, obrednom radnjom poznatom u svadbenim običajima Mađara i Južnih Slovena i razvija hipotezu o povezanosti pravnoobičajnih elemenata svatovskog polivanja i drevnog običaja gostinske oblube. Prema ovoj hipotezi, imajući u vidu naravno i sinkretizam elemenata u pravnim običajima, može se uočiti jasan razvojni put do primene jus primae noctis pa preko obredne radnje svatovskog polivanja do sklapanja bračnih ugovora. Pošto se radi o diahronoj građi koja se može tretirati iz pravnoobičajnog aspekta, Autor ukazuje na potrebu daljih istraživanja u arhivama u cilju daljih spisa iste sadržine.

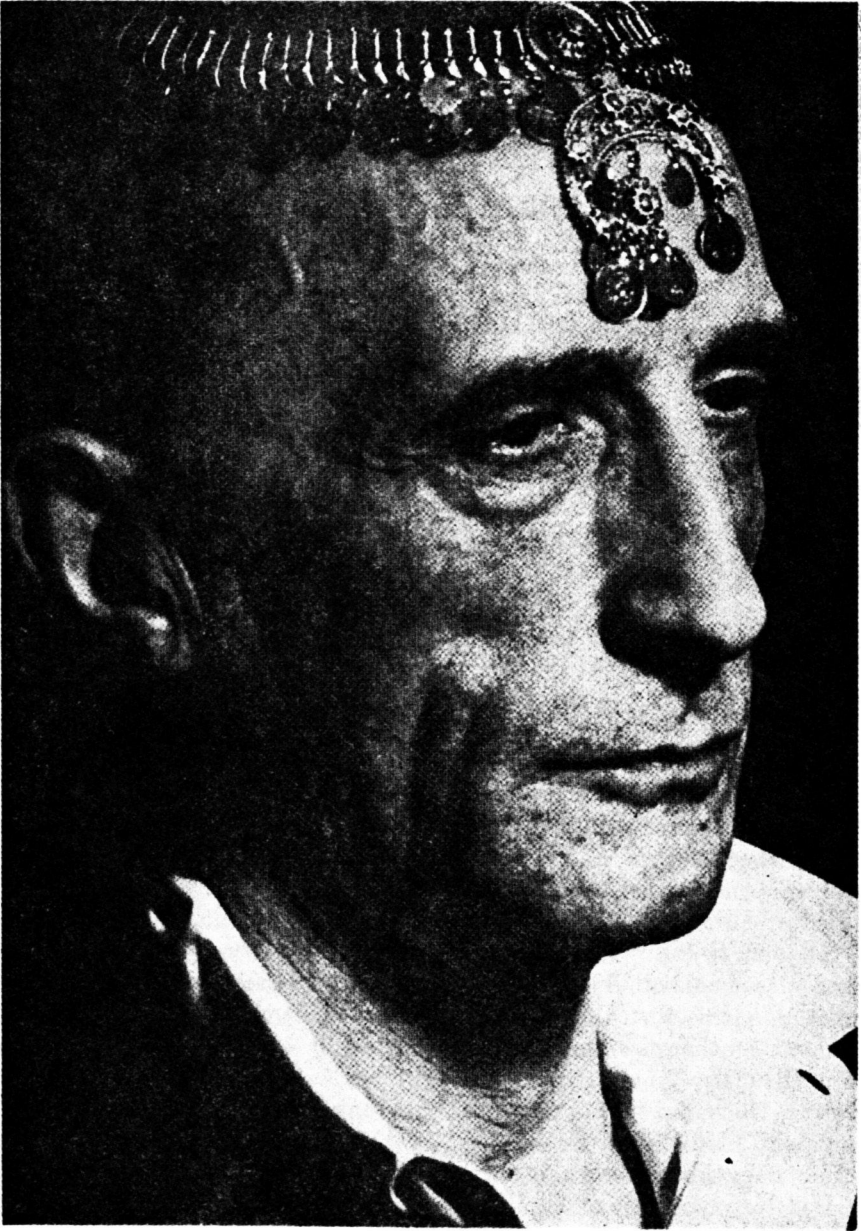
Resummee

Heiratsverträge aus dem Archiv des SAG Vojvodina (Bács—Bodroger Verwaltungsgebiet Ende XVIII und Anfang XIX Jahrhundert)

In seiner Arbeit zeigt der Verfasser drei Heiratsverträge aus dem Archivsfond des Bács—Bodroger Verwaltungsgebiete im Sremski Karlovci. Diese Akten sind in der zweiten Hälfte des XVIII und Anfang des XIX Jahrhunderts entstanden und sind in Hinsicht der rechtlichen und nationalen Aspekte der Ungaren relevant. Die Arbeit gibt eine kurze Übersicht über die Problematik in der Fachliteratur und untersucht die rechtliche Praxis, die aus diesen Verträgen zu sehen sind. Durch die Analyse der Texte kommt man zur Feststellung dass zufällig jeder von diesen Verträgen, eine der möglichen Varianten solcher Verträge vertritt. Die Praxis der Bindungen dieser Verträge hängt mit einer Zeremonie der Heiratsgewohnheiten der Ungarn und der Südslawen zusammen, und entwickelt die Hypothese der Gemeinsamkeit der Rechtselemente und die Gewohnheiten bei dem Heiraten. Laut dieser Hypothese, verbunden mit der Sinkretismus der Elemente der Rechtsgewohnheiten, kann man den Weg feststellen der von dem „Ius primae noctis“, durch die Gewohnheiten bis zu dem Heiratsverträgen führt. Da es sich um diachronialen Aufstellung handelt, die sich als Rechtsgewohnheit tretiert werden kann, zeigt der Verfasser auf die Nötigkeit weiterer Untersuchungen in den Archiven hin, im Interesse weiterer Akten des selben Inhalts.

A sakkozó portréja (1911)

Man Ray: Marcel Duchamp (fotó)